

# СУПЕРЕЧНОСТІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Марія Кармазіна

## СУПЕРЕЧНОСТІ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПІДСТАВИ, ПРОЯВИ, РИЗИКИ

*У статті обстоюється думка, що суперечності ідентичностей у сучасній Україні своїм корінням сягають попередніх століть, базуються на найрізноманітніших чинниках (історичних, політичних, соціокультурних та ін.), підживлюються міфами, ідеологіями, пропагандою, політичними рішеннями тощо. Комбінація ідентитетів у кожному випадку приводить до своєрідних проявів ідентичності. Політика зумовлює той чи інший ступінь гостроти суперечностей.*

**Ключові слова:** суперечності ідентичностей, соціальні й політичні ідентичності, політика ідентичностей.

**Mariia Karmazina. Contradictions of identities in modern Ukraine: grounds, manifestations, risks**

*The article advocates the idea that contradictions of identities in modern Ukraine are based on experience of the previous centuries and various factors (historical, political, social, cultural, etc.), in particular they are fueled by myths, ideologies, propaganda, political decisions and so on. The combination of identity markers in each case leads to peculiar identity manifestations. Politics cause one or another level of the contradictions sharpness.*

**Key words:** contradictions of identities, social and political identities, identity policy.

Суперечності ідентичностей є феноменом, підставою для виникнення якого можуть слугувати найрізноманітніші чинники (геополітичні, історичні, економічні, культурні, релігійні та ін.), способи/масштаби думання (характерні для традиційного чи, приміром, постінформаційного суспільства), світоглядні настанови

(наприклад, щодо єдності «землі і політики» у дусі К. Гаусхофера чи гітлерівської доктрини «життєвого простору» і путінського «руського мира» та ін.), оптика візій (здатна «вихопити» планетарні, регіональні процеси чи налаштована виключно на рівень держави, регіону, міста, окремого соціуму, групи чи індивіда), спектр яких функціонує водночас і які по-своєму спрацьовують у момент самоідентифікації чи в ході процесу ідентифікації (явищ, процесів, феноменів).

Самоідентичність мешканців України формувалася/формується, найперше, у взаємодії з оточуючим середовищем і під його тиском. Упродовж століть середовище характеризувалося наявністю у ньому ідентифікатора (авторитарного правителя і держави, яка панувала над українськими територіями), який оцінював і позначав «свій» простір, керуючись виключно власними інтересами. Тож особливості політичного процесу на території України впродовж XVI–XVIII століття (точніше – політичні колізії початку Нового часу й подальших періодів) були своєрідною «точкою відліку» для постання нових міфів, для діяльності правителя/ідентифікатора, який, загарбуючи землі і пишучи «історію переможця», не тільки вдавався до насаджування власного кута зору на події, що мали місце, але й фактично узурпував право ідентифікувати загарбані землі та їхніх мешканців, препаруючи не лише етнічну тожсамість, але й релігію й віру, узурпуючи право надання чи позбавлення права проживання у тих чи інших регіонах. З низки явищ і феноменів, що постали саме у XVI–XVIII століттях (козацтво, Берестейська унія, міф «перяславського возз'єднання двох братніх народів», поділ України на Лівобережну і Правобережну в часи Руїни, «Новоросія», «Україна як польські креси», поляки-культуртрегери, Хмельниччина, гайдамаччина, «смуга єврейської осілості» та ін.), одні до сьогодні – своєрідні «маркери стійкості» українства, інші – «родимі плями» залежного минулого, які заявляють про себе на початку XXI століття. Не переобтяжений демократичними цінностями сучасний ідентифікатор, як і його фінансова, ідеолого-інтерпретаторська та ін. обслуга, завданнями якої є підтримка діяльності «ідентифікаційних механізмів», у ході обстоювання і здійснення імперської політики ідентифікації послуговується міфами, коріння яких заглиблене саме в події XVI–XVIII століття

(див., наприклад, про міф «прогресивності імперій» [1]): міф слугує своєрідним ідентитетом для «перепозначення» територій на сучасному розвитку людської цивілізації.

Окрему увагу варто звернути і на той момент, що друга половина XVII – XVIII століття – період, який увійшов в історію людської цивілізації як Просвітництво. Просвітництво мало чітко виражений антифеодальний, антиабсолютистський і свободолюбний характер. Змінивши «оптику бачення» Європи, Просвітництво устами Вольтера проголосило, що «Україна завжди палко прагнула свободи» («Історія Карла XII», 1730). Наголошуючи цей факт, Л. Вульф зазначив: «Зацікавлення Вольтера Україною було лише однією з багатьох ниток складної і посиленої уваги Просвітництва до східних земель і народів Європи – уваги, яка, врешті-решт, виліється у «винайдення» Східної Європи», «географічним наріжним каменем для інтелектуального конструювання» якої у Вольтера стала Україна [2]. Тобто у XVIII столітті Україна була ідентифікована і внесена на ментальну карту європейців.

XIX століття відзначилося постановням цілої низки інших феноменів:

– Російська імперія, розглядаючи українські землі як свою окраїну, почала культивувати ідею Малоросії й, відповідно, малоросійську ідентичність у мешканців України;

– для поляків Україна залишалася лише «польськими кре-сами». Утім, у польському середовищі все ж з'явилися ті, кого ідентифікували «поляками української культури». Тих, які, демонструючи свою українськість (у добу польського романтизму), дією і словом (у межах балагульства, туризму, козакофільства) заявляли про своє українофільство. Надалі, у 60-х роках XIX ст., поляки-хлопомани (В. Антонович, Т. Рильський, Б. Познанський та ін.), розірвавши зі шляхетською верствою, з якої походили, проголосували про своє служіння українському люду, чи, навпаки, не декласуючись (як В. Липинський), шукали підстав для морального виправдання права громадянства на українській землі і заявляли про необхідність політичного служіння Україні;

– самі ж українці «між польським молотом і російським ковадлом» на рівні селянства ідентифікували себе примітивно «тутешніми», чи «вродженими русинами», але за національністю –

угорцями, поляками, росіянами тощо (див. про це детальніше: [3, с.98–99, 102]). Інтелектуали в Україні впродовж ХІХ століття пройшли шлях, своєрідними шаблями на якому було *українознавство – українофільство – українство* [3, с.92–190];

– ідентитетами «своїї» нації українські інтелектуали назвали *власну назву етносу, власну територію, спільну пам'ять, спільних предків, особний родовід, особну культуру, солідарність, віру і релігію* та ін.;

– ті, чий мислення виходило за межі не тільки своїх держав-імперій (у минулому чи на конкретний політичний момент), але й за межі континентів, пропонували людству власні сценарії розвитку і набір своїх поглядів на народи/ нації і, зокрема, – специфічним чином обстоювали їх ціннісну ідентифікацію (історичні і неісторичні народи – Г.-В. Ф. Гегель; революційні і контрреволюційні нації – К. Маркс, Ф. Енгельс), обмірковували інструменти своєрідного «перепозначення» ідентичностей – за допомогою пролетарської революції (Гегель, Маркс);

– ХІХ століття засвідчило появу в Європі і тих, чий кут зору виявився спроможним виявити серед європейців не спрощені «структури» (історичні–неісторичні, революційні–контрреволюційні), але складну диференційовану цілісність. Так, Ф. Науманн (1860 – 1919) був здатним розгледіти серед європейських народів українців (рутенців) й ідентифікувати їх як окремий народ (поряд із румунами, болгарами, фінами, литовцями, поляками).

Таким чином, уже ХІХ століття чітко віддзеркало:

а) наявність проблеми полісуб'єктності процесу ідентифікації: наявність різного роду ідентифікатора(рів) й особистості, яка прагне самоідентифікації;

б) суть процесу ідентифікації/ідентифікаторства – через комунікацію зі «своїми» і «чужими», підставою для розрізнення яких ставала мова, етнічність/національність, віра, історичне минуле (пам'ять про нього), співжиття на одній території і «обмін культурами» тощо;

в) відмінність способів самоідентифікації представників традиційного українського селянського соціуму й інтелектуальної української еліти, яка, аналізуючи ситуацію й усвідомлюючи своє

«невідродне росіяństwo» (як І. Франко), робила вибір й *свідомо* *плекала своє українство*;

г) особливості «ідентифікаційних теорій», що поставали на основі специфічного аналізу як європейських, так й інших народів планети, і, власне, *політики ідентифікації* в українських землях сусідів – поляків і росіян, яка здійснювалася у руслі імперсько-загарбницької традиції, спираючись на міфи й застосовуючи на практиці асиміляторський інструментарій;

д) українці в «глобальних концепціях» і у прогнозах щодо подальшого розвитку людства виступали переважно об'єктом політико-історичного процесу, і лише зрідка йшлося про їхні права як однієї з повноцінних націй.

XIX – початок XX століття залишило цілу низку «відчуттів» етнічних українців щодо себе самих і «своїх» земель: *земля страху* (М. Гоголь), *наша Україна* (Т. Шевченко), Україна як *перехідний член* від Росії до Південно-Східної Європи (М. Драгоманов), *Україна між Росією і Польщею* (Б. Грінченко, І. Франко, М. Міхновський, Т. Зіньківський) або – *між Сходом і Заходом* (В. Липинський), *Україна – країна границь* (С. Рудницький).

XX століття засвідчило розширення підстав для ідентифікації й ускладнення спектра ідентитетів, серед яких на чільне місце вийшли ідеології (найперше, нацистська, комуністична, ліберальна, консервативна тощо), нації, імперська належність (ідентитет базувався на факті перебування українських земель у складі двох імперій). Наслідком чого став, з одного боку, бурхливий процес державотворення (про що свідчило різке кількісне зростання наприкінці XX століття, приміром, членів ООН); з іншого – війни (зокрема, Перша й Друга світові, громадянські), революції й перевороти як наслідки вироблення і втілення різноманітних геополітичних стратегій і безпосередніх політичних рішень і дій (переконалива ілюстрація/аргумент – нові системи розмежувань «себе» від «чужих»: Берлінська стіна, «забор» між Ізраїлем і Палестиною, США і Мексикою тощо).

Саме після більшовицького перевороту в Росії (коли більшовики «ідентифікували» за допомогою «вірних ленінців», «пролетарської диктатури», «комбідів», «Донецько-Криворізької республіки», «куркулів», «робітників, селян і робітничо-селянської інтелігенції», «українських буржуазних націоналістів», «ворогів

народу», «трудящих», «советського народу» і т. п.) М. Вебер (1864–1920) першим серед західних європейців озвучив ідею створення незалежної України, вказавши, що: «Я... за створення польської, малоруської, литовської, латиської автономних національних держав». Ідею української незалежності обстоював англієць Р. Сетон-Вотсон (1879–1951). Про вагу України в геополітиці Європи після Першої світової війни заговорив швед Р. Челлен (1964–1922), при цьому вказавши на гальмівний чинник розвитку України – Росію.

У рік початку Другої світової війни А. Шмідт (1870 – 1940) видав книгу за назвою «Україна. Країна майбутнього» (1939, Берлін), в якій зауважив, що «кожен українець має усвідомити, що держава утвориться тільки власними руками».

Тобто ідентитети «Україна», «українець», «суверенна державність» у ХХ столітті були сприйняті і почали культивуватися в європейському інтелектуальному просторі. Советський же ідентифікатор, допустивши існування УССР в контексті ССРСР і «советського народу», різними способами унеможлилював українську інтелектуальну (від М. Грушевського, С. Рудницького, «боротьбистів», націонал-комуністів, ідеологів ОУН і УПА, П. Шелеста, Л. Лук'яненка, І. Дзюби та ін.) й політичну альтернативу.

Постання незалежної України підштовхнуло до переосмислення ідентитетів на різних рівнях: від глобального до регіонального і локальних. Зрозуміло, що це не відбувалося «з чистого аркуша»: попередні політичні (політизовані) і геополітичні «переконання»–стратегії й бажання, глибоко вкорінені у свідомості управлінської і фінансової еліти найбільш розвинених держав світу, як і політико-економічної, інтелектуальної та ін. еліти України, розмаїті цінності минулого і виклики з майбутнього для населення планети, Європи, України як держави загалом і її регіонів зокрема, стали підставою для численних розмежувальних ліній як у світовому просторі і часі, так і підставою розламів на політичному, соціальному, свідомісному рівнях у межах Української держави. «Минуле» є підставою для численних нових (у тому числі й геополітичних) конструктів, в яких Україна ідентифікувалася/ідентифікується безпосередньо чи опосередковано. Тобто на «ідентифікуюче питання»

«який ти?») наприкінці ХХ століття із вуст Зб. Бжезінського прозвучало: Україна – «геополітична вісь», а С. Гантінгтон ствержував, що «Європа закінчується там, де закінчується західне християнство і починається іслам і православ'є», що Україна – «розколота» країна. Тобто ідентитетом, в одному випадку, виступали роль і місце України в геополітичному просторі, в іншому – релігія, яка слугує своєрідним «консервантом» ідентичності.

Варіативність ідентитетів у нинішніх геополітичних проєктах нескінченна. Тому, наприклад, православ'я у поєднанні з особливостями вживання мов в Україні породило ілюзію/політику «руського мира». Російська націоналістична, шовіністична свідомість відродила «проєкт «Новоросія» і породила «Кримнаш», а також терористичні організації «ДНР» і «ЛНР».

Сучасна польська інтелектуальна еліта пропонує свої погляди на Україну: в одних випадках, добаваючи на українських теренах позитивні зміни, як це було у випадку Р. Капусцінського, книга якого «Імперія» побачила світ ще 1993 року, в інших – «брудна й смердюча», як твердив журналіст З. Щерек у своїй книзі «Прийде Мордор і нас з'їсть, або Таємна історія слов'ян», видрукуваній у 2013 р. і написаній у стилі гонзо.

Найвідомішими зразками ідентифікації України початку ХХІ століття стали «Україна – не Росія» (Л. Кучма) і «Україна – це Європа» (як стверджували учасники Революції Гідності). Такі твердження були реакцією на полярні твердження-орієнтири, привнесені ззовні в український інформаційний простір і підхоплені й поширювані частиною еліти, наслідком чого було постання в теорії чи на практиці СНД, ЄврАзЕС, СЕП чи, наприклад, погляд на Україну як на «креси і Дике поле» [4], як «відрізані кінцівки II Речі Посполитої» [5], як місце, де «Захід стає Сходом» [6] та ін. Іноді ідентифікатор, по-своєму позначаючи оточуючий світ, намагається таким способом приховати свої вади, свої комплекси, про що відверто сказав З. Щерек, відзначаючи інфантилізм поляків: «...У стереотипі усіх інших польських сусідів (чехів, німців) Польща – це периферійна країна, забита дошками глуха глибинка, діра, провінція. Україна з черги – це єдина у Європі країна, щодо якої поляки можуть вдавати кращих, вищих, цивілізаційно та економічно більш

розвинених. І поляки це шкірою відчують... І тому вони їздять в Україну, щоб компенсувати ті травми, яких зазнають на Заході» [7].

Кладучи в основу ідентифікаційної матриці країни найрізноманітніші чинники, ідентифікатори не оминають і «релігійно-географічний регіон». При цьому, наприклад, виділяють такі регіони, як [8]:

– Волинський (Волинська, Рівненська, північ Тернопільської області), де домінує православ'я (УПЦ (МП), УПЦ (КП));

– Галицький (Львівська, Івано-Франківська, частина Тернопільської області), для якого характерним є «цілковите переважання католицизму, особливо греко-католицизму», а серед православних церков найбільший вплив мають УАПЦ і УПЦ (КП);

– Закарпатський (УПЦ (МП), УГКЦ, Римсько-католицька церква, Свідки Єгови, реформатори);

– Подільсько-Буковинський (Хмельницька, Вінницька Чернівецька області), де переважають УПЦ (МП) і УПЦ (КП);

– Центральний (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська області), у якому також переважає православ'я УПЦ (МП) і УПЦ (КП);

– Південно-Східний (Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області), у якому домінує УПЦ (МП);

– Південний (Одеська, Херсонська, Миколаївська області та АР Крим), де переважає УПЦ (МП).

Дослідники говорять про «дві України» [9], «три» [10], «чотири» [11], «п'ять» [12] чи «двадцять дві» [13], порівнюючи політичні орієнтири, соціокультурні умови життя мешканців тих чи інших регіонів держави та ін.

Прикметним є наявність варіативності поглядів не лише на ідентичність регіонів, але й на те чи інше місто, яскравою ілюстрацією чого можуть слугувати виокремлювані ідентифікаторами «акценти Львова»: Львів – *закінчення/початок Європи, польське, єврейське чи українське місто* [14], що віддзеркалюється, з-поміж іншого, у трансформації його топоніму: Лемберг, Леополіс, Львув, Львов, Львів. Але навіть аналіз зміни топоніму в контексті політичного процесу й інтерпретаціях численних дискурсів буде недостатнім для аналізу ідентичностей міста, виявлення наявних у місті кордонів, що пролягають між ідентичностями.



Недарма ж уродженець Галичини Й. Рот (1894–1939) писав: «Потрібна велика самовпевненість, аби взяла хіть описувати міста. Міста мають безліч облич, силу примх, тисячу напрямів, розмаїття цілей, страшні таємниці, кумедні секрети. Міста багато приховують і багато відкривають, кожне з них – то цілісність, кожне – багатогранність, кожному відпущено часу більше, ніж журналістові, аніж людині, аніж групі, аніж нації».

Місто, регіон, держава – своєрідне перехрестя минулого й сучасності, відбиток процесів ідентифікації й самоідентифікації, продукт політики і певної спонтанності, згусток ідентичностей, які витворювалися часто-густо у стані «вимушеної кооперації», що призводило до постання таких феноменів, як вдавана ідентичність, криза ідентичності, суперечності ідентичності, масова патологія ідентичності та ін. Такі явища виникають, не в останню чергу, внаслідок реалізації державою (чи місцевим політичним режимом) політики ідентичностей. Утім, крім держави й локальних режимів, у процесі відтворення–формування–насаджування ідентичностей активну позицію займають політичні сили (іноді – радикально налаштовані), різноманітні інститути громадянського суспільства (громадські організації, релігійні інститути тощо), зрештою, сам індивід, що балансує між знанням і незнанням, потрапляє в пастки ірраціонального, в епіцентр пропаганди, інших інформаційних впливів, пристосовуючи свою ідентичність до середовища, у якому потрібно або просто вижити, або розвиватися і самореалізуватися тощо.

Ідентичність (регіональна, етнічна/національна, гендерна, сексуальна, фамільна, вікова, статусно-професійна, культурна, політична) має багато зрізів, які є наслідком «особистого досвіду ідентичності», сформованого в конкретних соціокультурних умовах. Ці, останні, зумовлюють, приміром, брак освіти й знань, міграцію (добровільну чи насильницьку – внаслідок війни), появу «вимушених ідентичностей» (на захоплених «ДНР» і «ЛНР» українських територіях для тих, хто не «торгує ідентичністю» і має страх виходу за межі власної ідентичності, як, наприклад, шахтарі) і «легко сприйнятих» ідентичностей, слабо усвідомлюючи свою відповідальність, уникаючи самовідповідальності за події в регіоні, зрештою – кризи національних/етнічних ідентичностей.

Останнє по-своєму підтверджується існуванням «особистості поза національністю», що було доведено, приміром, результатами перепису населення в Україні 2001 року. Зрештою, умови підштовхують індивіда до мімікрії, яка допомагає, в одних випадках, просто вижити в оточуючому середовищі (приховування, приміром, належності до ЛГБТ спільноти), в інших – самореалізуватися тощо. Тобто суспільство блокує індивіда і не дає йому шансів на самовираження, на пізнання себе, мінімізує індивідуальний простір свободи. Останній зазнає «стискування» тим більше, чим менш демократичне суспільство. В умовах браку свободи і демократії ідентифікатор прагне уніфікувати простір і його мешканців. Свободи вибору немає. Бракує самопрезентації. Ідентичності – залишаються невиявленими, латентними, що у кризові періоди розвитку соціуму/держави може призвести до своєрідного «ідентифікаційного вибуху», який проявляється у низці процесів і феноменів – від утворення нових держав, церков, рухів до постановня нових політичних партій.

В Україні такий «вибух» можна простежити на прикладі процесу створення політичних партій. Так, за даними Мін'юсту України, на кінець березня 2015 року в державі функціонувало 262 [15]. Показовим є те, що партії поспішали заявити про себе і свою політичну ідентичність (тобто впродовж року утворювалася найбільша їх кількість), коли відкривався «клапан свободи»: у 2005 р., за моїми підрахунками, було зареєстровано 24 політичні сили (для порівняння: у 2004 році – 8), у 2014 – 39 (у 2013 році – 6), за січень – червень 2015 р. – зареєстровано вже 38 політичних сил. Назви деяких з-поміж останніх\* свідчать про нові свідомісні акценти їх

---

\* ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПАРТІЯ РІШУЧИХ ГРОМАДЯН» (реєстраційний номер 298-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОЛІМП» (№297-п.п.), Політична партія «Патріотичний рух» (№296-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СОЦІАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (№295-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «СИЛА ЄДНОСТІ» (№294-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КАПІТАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (293-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КОМАНДА СВЯТОСЛАВА СЕНЮТИ» (№292-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД» (291-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ» (290-п.п.), Політична партія «Український вибір» (№289-п.п.), Політична партія «ОБ'ЄДНАНІ ДЕМОКРАТИЧНІ СИЛИ УКРАЇНИ» (288-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВОЛЯ ТА

фундаторів (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПАРТІЯ РІШУЧИХ ГРОМАДЯН»), по-своєму характеризують суб'єктів-творців партії (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СТУДЕНТСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «КАПІТАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», Політична партія «Офіцерський корпус», ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ»). Крім того, у назвах партій активно експлуатуються прикметники «український» (Політична партія «Український вибір»), «патріотичний» (Політична партія «Патріотичний рух»), «національний» (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ»), «народний» (ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГРОМАДСЬКИЙ РУХ «НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ»)) тощо. Важливим моментом є те, що назви партій не завжди відповідають змісту її діяльності: партія може бути складовою корпорації, яка має антиукраїнську, антигромадську, антипатріотичну спрямованість, що маскується за «позитивною назвою» політичної сили. Тобто назва-ідентитет партії є досить своєрідним маркером політичної сили: він може не розкривати її справжньої політичної ідентичності.

Нових вимірів набуває сьогодні і політика щодо національних ідентичностей. Початок ХХІ століття актуалізував для урядів і

---

РОЗУМ» (№287-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ ГРОМАДА І ЗАКОН (№286-п.п.), Політична партія «СЛАВА УКРАЇНІ» (285-п.п.), Політична партія «Незалежна політична платформа» (284-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГРОМАДСЬКИЙ РУХ «НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ» (283-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ (№282-п.п.), Політична партія «Партія національного відродження» (281-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СТУДЕНТСЬКА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (280-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВА ДІЯ» (279-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАША ЗЕМЛЯ» (278-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НАРОДНА ІНІЦІАТИВА» (277-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ДОБРИЙ САМАРЯНИН» (276-п.п.), Політична партія «Альянс За Соціальну Справедливість» (275-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРАВО НАРОДУ» (274-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПЕРЕМОГА» (273-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ДРУЖБА» (272-п.п.), Політична Партія «ПЛАТФОРМА ІНІЦІАТИВ» (271-п.п.), Політична партія «Сила громад» (270-п.п.), Політична партія «Офіцерський корпус» (269-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «АЛЬТЕРНАТИВА» (268-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОБ'ЄДНАНА УКРАЇНА» (267-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПОРУЧ» (266-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГІДНІСТЬ» (265-п.п.), Політична партія «Партія гармонійного розвитку» (264-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ» (263-п.п.), ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «УНІВЕРСАЛЬНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (262-п.п.), Політична партія «Народна трибуна» (261-п.п.).

експертів питання зникнення тієї чи іншої нації і, зокрема, титульної. Так, у 2009 році це питання порушувалося, зокрема, в ОАЄ [16]. У 2011 році у Білорусі главою держави була підтримана Національна програма демографічної безпеки країни на 2011 – 2015 роки, яка передбачала стабілізацію чисельності населення країни на рівні 9,44 – 9,45 млн осіб [17]. У 2013 році на сторінках європейської преси ставилося питання швидкого зникнення македонців [18]. У різного роду прогнозах йдеться про зникнення росіян (через 150 років) чи британців – через 220 років [19].

Паралельно цій темі порушується інша – зникнення мов, які сприймаються як один із домінантних ідентитетів населення. Дані, представлені у останньому (2010) виданні ЮНЕСКО за назвою «Атлас мов світу під загрозою зникнення» [20], свідчать, що сьогодні у вразливому становищі опиняються мови не лише етносів, які деградували/деградують у кількісному відношенні (в Україні – караїмська, кримчацька, ногайська, кримсько-османська, кримськотатарська, тавро-румейська, урумська, німецько-платська), але й титульних націй. На постсоветському просторі до таких мов у «Атласі...» віднесено, приміром, білоруську. Своєрідним «мовним цвинтарем» було відзначено Росію, де зниклими на 2010 р. були 15 мов, з яких 5 зникли у 1990-ті – на початку ХХІ століття (для порівняння: у країнах ЄС – 3 мови, які зникли 1898, 1900, 1960), а під загрозою зникнення чи як такі, що перебували у вразливому становищі (наприклад, у кавказькому регіоні, на Ставропіллі та у Краснодарському краї – аварська, адигейська, даргинська, інгуська, кабардино-черкеська, карачаєво-балкарська, кумицька, лакська, лезгинська, осетинська та ін.), відзначено 112 мов. Що відбувається зі свідомістю індивіда, коли він втрачає мову? Що відбувається з народом? З людством, яке втрачає культурний пласт? Тобто втрата, приміром, аварської (внаслідок вимирання носіїв? їх асиміляції?) – це втрата для усіх тих, хто з дитинства пам'ятає рядки: «По-руськи – «мама», по-грузинськи – «нана», а по-аварськи – ласкаво «баба»» Р. Гамзатова.

Для російської влади-ідентифікатора зникнення/зміна мови індивідом (як правило, на користь російської) – шанс переформатування «меж нації», від імені якої твориться історія і політика Російської Федерації. При тому не тільки в межах російських

кордонів, але й за ними. Акцент на мові і релігії (православній) як ідентитетах російськості став підґрунтям для постановня міфу «русского мира», межі якого російська влада спробувала розширити і на територію України. Варто звернути увагу на те, що релігія і церква – інститути в механізмі ідентифікації, якими широко послуговувалося індустріальне суспільство. Намагання зберігати й підносити їхню роль в умовах постіндустріальних, постінформаційних тенденцій означає по-своєму «консервувати» ситуацію в державі, регіоні, гальмувати чи навіть блокувати розвиток і держави, і суспільства, і кожного окремого індивіда.

The Washington Post опублікувала дані, які відобразили кількість етнічних росіян у країнах, що виникли на пост-радянському просторі (див. Таблицю 1):

*Таблиця 1*

**Етнічні росіяни в колишніх советських республіках (2015)\***

<i>№ п.п.</i>	<i>Країна</i>	<i>% російського населення</i>
1.	Російська Федерація	77,7
2.	Латвія	26,2
3.	Естонія	24,8
4.	Казахстан	23,7
5.	Україна	17,3
6.	Білорусь	8,3
7.	Киргизія	7,7
8.	Литва	5,8
9.	Молдова	5,9
10.	Узбекистан	5,5
11.	Туркменістан	4
12.	Грузія	1,5
13.	Азербайджан	1,3
14.	Таджикистан	1,1
15.	Вірменія	0,5

\* Складено на основі: Де Путін ще може «захистити» росіян: кількість етнічних росіян у складі колишніх радянських республік [інфографіка]. – [https://twitter.com/infographics\\_ua/status/608623201481056257/photo/1](https://twitter.com/infographics_ua/status/608623201481056257/photo/1)

Етнічні росіяни на постсовєтських територіях – своєрідний ресурс: етнічність як ідентитет стає основою загарбницької політики Росії. Громадянська ідентичність етнічних росіян на пострадянському просторі входить у суперечність із етнічною. Такий громадянин не здатний жити у державі позанаціональній, цінності якої будуть суперечити «національному громадянину».

Одним із проявів політики ідентичності є стан і особливості простору, в якому мешкає локальний соціум/індивід. Якщо подивитися на сучасну Україну, то сьогодні, приміром, постало питання перейменування 22 міст і 44 смт у зв'язку з тим, що їхні топоніми все ще є тими, що по-своєму консервують совєтське минуле. Прикметно, що у своєрідному рейтингу регіонів-претендентів на перейменування (згідно із Законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки») до трійки лідерів увійшли Донецщина, Луганщина, АР Крим (див. Таблицю 2).

*Таблиця 2*

**Рейтинг регіонів, топоніми  
в яких підлягають перейменуванню\***

№ п.п.	Область/регіон	Міста		СМТ		Усього
		кількість	назви	кількість	назви	
1.	Донецька	8	Артемівськ, Артемове, Дзержинськ, Димитров, Кіровське, Торез, Комсомольське, Южнокомунарівськ	12	Комсомольський, Войковський, Войкове, Володарське, Кіровськ, Тельманове, Ленінське, Кірове, Карло-Марксове, Красний Окітябр, Пролетарське, Свердлове	20

*Продовження Табл. 2*

2.	Луганська	4	Артемівськ, Кіровськ, Свердловськ, Петровське	13	Енгельсове, Бірюкове, Дзержинський, Володарськ, Лютикове, Калінінський, Комісарівка, Комсомольський, Леніна, Ленінське, Пролетарський, Фрунзе, Червоногвардійське	17
3.	АР Крим			9	Куйбишеве, Кіровське, Красногвардійське, Октябрське, Леніне, Комсомольське, Советське, Советський, Орджонікідзе	9
4.	Дніпропетровська	3	Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Орджонікідзе	3	Кіровське, Щорс, Брагинівка	6
5.	Одеська	2	Іллічівськ, Котовськ	2	Комінтернівське, Фрунзівка	4
6.	Кіровоградська	2	Кіровоград, Ульяновка	1	Димитрове	3
7.	Херсонська	1	Цюрупинськ	1	Калінінське	2
8.	Полтавська	1	Комсомольськ			1
9.	Чернігівська	1	Щорс			1
10.	Житомирська			1	Володарськ-Волинський	1

*Продовження Табл. 2*

11.	Запорізька			1	Куйбишеве	1
12.	Харківська			1	Комсомольське	1
	<b>Всього</b>	22		44		66

*\* Складено на основі даних Українського інституту національної пам'яті (див.: <http://www.memory.gov.ua/news/v-ukraini-22-mista-ta-44-mistechka-nazvut-po-novomu>)*

Ідентичності представників еліти (політичної, економічної, інтелектуальної тощо) є більш мінливими – «гнучкими», ніж у обивателя. В Україні ця «гнучкість» простежується, приміром, у ході аналізу партійної належності представника еліти. «Подорожуючи» із партії в партію, персону, є підстави твердити, не просто змінює політичну ідентичність, але на ділі має відбуватися зміна її цінностей. Утім, усе значно банальніше: представники еліти виступають вільними від цінностей/зобов'язань і перед ситуативними «політичними друзями», і перед державою, і перед народом. Еліта демонструє аморальність, бажання максимізації прибутків, непатріотичність, колабораціонізм, зрадництво тощо. Перераховані характеристики можна розглядати як сучасні ідентитети значної частини представників української еліти. Цей сегмент суспільства не можна розглядати у контексті кризи ідентичності. Як не можна розглядати у контексті останньої і кожен зрілу особистість, яка свідомо робить вибір, орієнтується на ті чи інші цінності, виставляє для себе ті чи інші пріоритети, які можуть іти врозріз із пріоритетами і членів колишньої групи, і всієї держави (в умовах відсутності демократичних інститутів, прозорих «правил гри» і т. п.). Приміром, сьогодні в Україні звучать голоси на захист імперії. Квінтесенція суджень зводиться до того, що Російська імперія – це суцільне добро і прогрес [1]. Така «імперська ідентичність» є наслідком входження особи у «пропагандистський дискурс», культивування якого, думається, в жодному разі не варто розглядати у межах «кризи ідентичності». Якщо все ж ризикнути і подивитися на «імперіалізм особи» у площині «кризи ідентичності», то суть «кризи» напевно поляга-



тиме тільки в тому, що особа зазнаватиме ресурсних втрат у разі відмови від «плекання імперії».

Нинішній дискурс імперії досить складний. Так, у деяких інших ситуаціях Росію (СРСР) звинувачують у обмані, у тому, що «комуністи з їхньою абсолютно ідіотською політикою деколонізації в ім'я так званого права народу на самовизначення» є «причиною сьогоднішніх проблем із переселенцями» до Європи, що, відповідно, СРСР був «найбільш ярим прибічником і пропагандистом цього обману» [21]. Суть цього «колосального обману» зводиться не тільки до того, що, по-перше, за його допомогою росіянам вдалося «послабити Захід», але й обернути в рабство інші народи шляхом деякої трансформації Російської імперії в імперію СРСР (тобто фактично уникнувши знищення імперського організму), і, по-друге, на Африканському континенті «самовизначення» обернулося «хаосом і мільйонами мертвих». Таким чином, дискурс проблеми імперій досить неоднозначний, і судити про політичну ідентичність на основі, приміром, дискурсу, пов'язаному із захистом імперій – річ ризикована.

Якщо спробувати визначити політичну ідентичність тих чи інших українських політиків і скористатися для цього аналізом їхніх висловлювань, підтримуваних ними гасел, заяв та ін., то найяскравішим прикладом політичної мімікрії буде Л. Кравчук, який виступав то активним противником НАТО, проводячи (у грудні 2012 р.) антинаївську «просвітницьку кампанію» [22], то висловлювався за вступ України до Альянсу (див. про це, наприклад: [23]), стверджуючи у квітні 2015 року, що: «Єдиний можливий захист від агресії Росії – це приєднатися до НАТО. Зараз така робота ведеться у всіх областях, є вже реальні можливості, бо і Порошенко, і Верховна Рада зняли так звані позаблоковий, нейтральний статус. Україна повинна приєднатися до НАТО» [24].

Поведінка еліти є своєрідним механізмом маніпуляції свідомістю мас і зумовлює своїм способом той факт, що стійкі суспільні ідентичності стають нестійкими. Це особливо проявляється в «обмеженому просторі» – на рівні регіону, куди в Україні вхід держави і еліти з інших регіонів по-своєму закритий. Тобто місцеві регіональні еліти на свій розсуд формують ідентичність регіону (форматуючи простір, про що говорилося вище).

Утім, не можна сказати, що до початку Революції Гідності, а потім чергової російсько-української війни в Україні було 27 (за кількістю регіонів) версій, приміром, політичної регіональної ідентичності: навіть у межах одного регіону можна відстежити їх множину. На Донеччині, приміром, був свій «героїчний пантеон», свої ідентитети праці, які робили проблемними і культурні, і етнічні/національні, і політичні ідентичності. Місцевий «ресурс ідентичності» ставав у руках місцевої еліти політичним ресурсом, який використовувався у «грі» із центральною владою, у ході тиску на Київ, а також для «загравання» із закордонним (російським) «інвестором», що уможливлювало здобуття тих чи інших додаткових дивідендів. Цьому була підпорядкована і пропагандистська машина ЗМІ, і місцеві громадські організації, і політичні сили, які об'єднувалися у партіях.

Аналіз даних соціологічних опитувань дозволяє припустити, що зміна орієнтацій і, відповідно, тих чи інших цінностей індивіда впливає і на зміну його ідентичностей (політичних, насамперед). Приміром, якщо простежити орієнтації громадян України у площині «ЄС – Митний союз», то з'ясуємо, що у період грудня 2013 – грудня 2014 року збільшилася кількість прибічників вступу до ЄС і, відповідно, зменшилася – до Митного союзу з Росією, Білоруссю, Казахстаном (див. Таблицю 3 [25]). Тобто політична переорієнтація великих груп людей є можливою впродовж відносно короткого періоду часу: впродовж року кількість прибічників вступу до ЄС зросла більш ніж на 10%.

*Таблиця 3*

**Як Ви вважаєте, вступ до якої спільноти для України є пріоритетним? (динаміка 2013–2014)\***

	До Європейського Союзу (%)	До Митного союзу з Росією, Білоруссю, Казахстаном (%)	Важко сказати (%)
Грудень 2013	46,4	35,7	17,8
Грудень 2014	57,3	16,3	26,5

*\* Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та соціологічна служба Центру Разумкова з 19 по 24 грудня 2014 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.*

Аналогічною є ситуація у зміні ставлення громадян України до вступу до НАТО. Дані опитувань у період з 2006 до 2012 й у березні 2015 року (див. Таблицю 4 [26] і Таблицю 5 [27]) свідчать про збільшення прихильників інтеграції до Альянсу:

Таблиця 4

**Яка модель гарантування національної безпеки є найбільш оптимальною для України? (часова динаміка 2006–2012; у %)\***

Модель/ дата	Жовтень 2006	Квітень 2009	Лютий 2012
Позаблоковий статус	41,7	32,6	37,1
Приєднання до ОДКБ	30	38,2	19,3
Приєднання до НАТО	16,2	13	12,8
Важко відповісти	12,1	16,2	30,8

\* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 24 по 29 лютого 2012 року. Було опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Таблиця 5

**Якби наступного тижня відбувався референдум щодо вступу України до НАТО, як би Ви проголосували?\***

За вступ до НАТО	Проти вступу до НАТО	Не голосував би	Важко відповісти
43,3	31,6	13,5	11,6

\* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 березня 2015 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Опитування щодо ставлення до державних символів (атрибутів) Української держави, проведене двічі – у 2011 і 2012 роках, свідчить у цілому про позитивну динаміку сприйняття громадянами України державних символів і атрибутів (див. Таблицю 6 [28]).

*Таблиця 6*

**Як Ви ставитеся до наведених атрибутів незалежної  
Української держави? (динаміка 2011–2012 рр.)\***

<i>Атрибути</i>	<i>Прапор України</i>		<i>Герб України</i>		<i>Гімн України</i>		<i>Українська гривня</i>		<i>Державна мова (українська)</i>	
	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
<i>Пишаюся цим</i>	26,3	37,9	24,9	29,9	22,5	30,1	18,6	22,8	31,8	35,8
<i>Ставлюся позитивно</i>	66,8	56,2	64,8	57,6	53,9	52,2	70,0	67	60,5	54,7
<i>Ставлюся негативно</i>	2,3	1,2	3,8	3,6	5,9	5,7	3,8	3,4	2,4	2
<i>Ставлюся негативно і хотів би змінити</i>	2,5	1,1	2,8	3,4	12,2	6,7	3,4	2	2,6	3,1
<i>Важко відповісти</i>	2,0	3,6	3,7	5,4	5,5	5,3	4,2	4,8	2,6	4,5

\* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» з 10 по 15 серпня 2012 року. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Аналіз динаміки впродовж 2002 – 2012 років ставлення громадян України до свята Дня Незалежності України також свідчить про переоцінку цінностей, і, відповідно, дозволяє припустити, що політична ідентичність українських громадян також змінюється у бік позитивного ставлення до своєї держави (див. Таблицю 7 [29])

Таблиця 7

**Як Ви ставитеся до свята – Дня Незалежності України?  
(динаміка 2002–2012)\***

	<i>Для мене це дійсно велике свято</i>	<i>Для мене це звичайне свято, як і інші офіційні свята</i>	<i>Для мене це не свято, а звичайний вихідний день</i>	<i>Для мене це не свято, і я вважаю, що цей день повинен бути робочим</i>	<i>Важко відповісти</i>
<i>Серпень 2012</i>	20,0	46,1	27,2	4,3	2,4
<i>Серпень 2011</i>	19,3	48,2	25,8	5,1	1,7
<i>Серпень 2010</i>	16,7	40,5	31,9	7,9	3,0
<i>Серпень 2009</i>	15,2	37,5	37,1	8,0	2,1
<i>Серпень 2008</i>	15,8	43,6	30,9	6,9	2,9
<i>Серпень 2007</i>	15,4	39,5	34,9	6,8	3,4
<i>Серпень 2006</i>	20,1	40,0	30,0	6,8	3,1
<i>Серпень 2005</i>	21,7	40,0	29,5	5,3	3,5
<i>Серпень 2004</i>	17,2	39,7	32,3	8,8	2,0
<i>Серпень 2003</i>	18,0	36,8	35,5	8,0	1,7
<i>Серпень 2002</i>	17,1	35,2	35,1	9,4	3,2

\* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» з 10 по 15 серпня 2012 року. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Дані вищенаведеної таблиці підводять до висновку про те, що:

- у період із серпня 2002 року до серпня 2012 року зросла сумарна кількість громадян України, для яких свято День Незалежності України є «дійсно великим святом» чи «звичайним святом», із 52,3% до 66,1%. Таким чином, упродовж 10 років політичні цінності понад 10% громадян зазнали позитивних змін у ставленні до свята, що дозволяє твердити і про позитивну (на користь Української держави) зміну їхньої політичної ідентичності;

- сумарна кількість громадян, для яких свято День Незалежності України «не свято», відповідно, зменшилася із 44,5% до 31,5%;

- майже незмінною залишилася кількість громадян, позиція яких окреслювалася як «важко відповісти»: 3,2% у 2002 р. і 2,4% у 2012 р., але в наявності тенденція до зменшення кількості осіб з невизначеною позицією;

- політична ідентичність українських громадян залишалася нестійкою (на рівні індивідів), а отже, суперечливою.

Підставою мінливості цінностей з початку ХХІ століття і, відповідно, політичної ідентичності, на мою думку, є особливості політичного процесу в Україні. Характерно, що про суперечності безпосередньо на нинішньому політичному етапі розвитку політичного процесу на рівні індивідів говорять дані опитування щодо проблематики територіального устрою України (див. Таблиця 8 [30]). Зокрема, у 2012 році 39,9% громадян вважали проблему федералізації України надуманою. Приблизно така сама кількість – 38,9% громадян – переймалася проблемою розколу країни.

*Таблиця 8*

**Наскільки важливими для України є такі проблеми територіального устрою?\***

	<i>Проблема федералізму, федеративного устрою</i>	<i>Проблема підвищення рівня самостійності регіонів</i>	<i>Проблема розколу країни, політичного протистояння різних регіонів</i>
<i>Першочергова</i>	5,8	11,6	17,9
<i>Важлива, але є значно важливіші</i>	16,5	26,9	17,9
<i>Другорядна</i>	18	18,2	11,3

Продовження Табл. 8

Надумана, такої проблеми не існує	39,9	26,6	38,9
Важко відповісти	19,8	16,6	14

\* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України з 7 по 12 вересня 2012 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Показово, що у 2012 році у межах країни досить значні суперечності можна було простежити на рівні сприйняття регіонами держави питання розколу суспільства (див. Таблиця 9 [31]):

Таблиця 9

**Останнім часом говорять про те, що українське суспільство розділилося на дві майже ворогуючі частини за регіональною ознакою. Як Ви вважаєте, чи існує такий розкол суспільства? (регіональний розподіл)\***

	Захід	Центр	Південь	Схід
Існує	34,1	39,0	59,5	41,1
Не існує	49,0	44,8	24,8	42,9
Важко відповісти	17,0	16,2	15,7	16,0

\* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України з 7 по 12 вересня 2012 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Вищенаведена таблиця свідчить, що найбільше питання розколу суспільства турбувало мешканців Півдня, для 59,5% з яких воно було «існуючим». Приблизно однаково «відчували» існування проблеми мешканці Центру і Сходу, відповідно, 39,0% і 41,1%. На Заході – трохи більше 34% представників регіону також вказували на його актуальність.

Якщо порівняти відповіді 2012 року щодо розколу суспільства із відповідями на питання «Чи існують між західними і східними регіонами України настільки глибокі політичні, мовні, культурні та економічні відмінності, що в перспективі вони

*можуть роз'єднатися і створити свої власні держави або ввійти до складу інших держав?» [32], які давали мешканці регіонів у 2007 році, то з'ясуємо – позитивну відповідь на питання на Заході давали 10,9% опитаних, негативну – 71,3%; у Центрі, відповідно, позитивну – 14,3%, а негативну – 72,2%; на Півдні – 26,1% і 56,4%, на Сході – 24,2% і 59,9%. Важко було відповідати чи не відповідали у зазначених регіонах, відповідно, 17,8%, 13,5%, 17,5%, 15,9%.*

Це дає підстави твердити, по-перше, про те, що упродовж 2007 – 2012 років ситуація в державі змінилася у напрямі зростання напруги (міжрегіональних суперечностей). По-друге, до загострення суперечностей призвела політика, яка провадилася в державі (приміром, відмова від вступу до ЄС), а крім того, втручання ззовні (з боку Росії).

\*\*\*

Відхід від традиційного суспільства зумовлював ускладнення і диференціацію традиційних ідентичностей. Глобалізація, трансформації, модернізації (соціокультурні, політичні, економічні тощо) та інші процеси створювали своєрідні «побічні продукти» – нові ідентичності, як соціокультурні, так й економічні та політичні (приміром, безробітного, особи з подвійним громадянством, мешканця Шенгенської зони та ін.), адже особа, група, спільнота повинні були віднаходити своє місце і, відповідно, свою ідентичність у змінюваному світі, чому середовище могло як сприяти, так і чинити опір (якщо індивід «не встигав» за процесами внаслідок, приміром, недостатньої освіченості, місця проживання, ідеологічних чи релігійних переконань та ін.).

У період, коли постмодерн добігає кінця, профілі ідентичностей – найрізноманітніші. Ідентичності індивіда ускладнюються. Ідентичності (у групі, колективі, соціумі) не просто конкурують між собою, але їх носії намагаються боротися і навіть знищувати носіїв інших ідентичностей на ґрунті найрізноманітніших фобій, керуючись часто-густо не лише обмеженою інформацією, але й міфами й ілюзіями (що зумовлює значний деструктивний і конфліктогенний потенціал ідентичностей), чи внаслідок зміни свідомості під тиском пропаганди і маніпуляцій.



Пропаганда й маніпуляції зумовлюють нестійкість ідентичностей (політичних, передовсім), що вимагає особливої уваги держави як політичного інституту до проблеми урівноваження ідентичностей, зняття напруги між представниками різних соціальних груп, між локальними соціумами в державі.

1. Толочко П. Без імперий прогрес неможливий / П. Толочко // Foreign affairs chronicles. Хроніки міжнародних відносин. – 2013. – №1. – С.21 – 30.

2. Вульф Л. Передмова до українського видання «Винайдення Східної Європи» [Електронний ресурс] / Л. Вульф. – Режим доступу: <http://wolff-europe.narod.ru/wolff02.htm>

3. Кармазіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX століття) / М. С. Кармазіна. – К, 1998. – 350 с.

4. Вилегала А. Як її ділять поляки // Український журнал. – 2008. – №1. – С.28 – 29 [Електронний ресурс] / А. Вилегала. – Режим доступу: [http://ukrzurnal.eu/pdf/uz\\_2008\\_01.pdf](http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2008_01.pdf)

5. Капусцінський Р. Прийде Мордор і нас з'їсть. Або таємна історія слов'ян / Р. Капусцінський. – 2013.

6. «Atlas Estremo»: тут Захід стає Сходом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/118/Artykul/207777>

7. Україна, поляки та бальзам «Вігор» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/118/Artykul/151722,%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%B0%D0%BC-%D0%92%D1%96%D0%B3%D0%BE%D1%80>

8. Вегеш М. Геополітика в іменах / М. Вегеш. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – С.13.

9. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни / М. Рябчук. – К.: Критика, 2003. – 335 с.

10. Степула Н. Дві України? Три України? Одна Україна? [Електронний ресурс] / Н. Степула. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1952233.html>

11. Коцарев О. Мої чотири України з тисяч можливих // Український журнал. – 2008. – №1. – С.30 – 31 [Електронний ресурс] / О. Коцарев. – Режим доступу: [http://ukrzurnal.eu/pdf/uz\\_2008\\_01.pdf](http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2008_01.pdf)

12. Дереш Л. Створений вручну політичний важіль // Український журнал. – 2008. – №1. – С.25 [Електронний ресурс] / Л. Дереш. – Режим доступу: [http://ukrzurnal.eu/pdf/uz\\_2008\\_01.pdf](http://ukrzurnal.eu/pdf/uz_2008_01.pdf)

13. Грицак Я. Двадцять дві України / Я. Грицак // Критика. – 2002. – №4.
14. Гінріхс Я. П. Lemberg–Lwow–Львів. Фатальне місто; [з нідерланд. пер. Я. Довгополий] / Я. Гінріхс. – К.: Вид-во Жупанського, 2010. – 114 с.
15. Державна реєстраційна служба України. Перелік громадських організацій. Політичні партії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.drsu.gov.ua/show/202>
16. Эксперты ОАЭ говорят об угрозе исчезновения нации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chatru.com/uae/index.php?topic=133667.0>
17. Белорусские власти хотят остановить исчезновение нации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://health.ej.by/avtoritetno/2011/08/13/beloruskie\\_vlasti\\_hotyat\\_ostanovit\\_ischeznovenii\\_natsii\\_\\_\\_\\_.html](http://health.ej.by/avtoritetno/2011/08/13/beloruskie_vlasti_hotyat_ostanovit_ischeznovenii_natsii____.html)
18. Эксперты определили нацию в Европе, которой грозит быстрое и полное исчезновение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/svit/eksperty-opredelili-naciyu-v-evrope-kotoroy-grozit-bystroe-i-polnoe-ischeznovenie-338301.html>
19. Российская нация исчезнет через 150 лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufolog.ru/event/11154/>
20. Atlas of the World's Languages in Danger / Editor-in-Chief: Christopher Moseley, Preface by Irina Bokova, Director-General of UNESCO, Cartographer: Alexandre Nicolas. – Paris: 2010 [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/en/atlasmap.html>
21. Jan Ziegler: Rusko zavinilo potíže s imigranty, tak at' si je vezme [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlamentnilysty.cz/arena/nazory-a-petice/Jan-Ziegler-Rusko-zavinilo-potize-s-imigranty-tak-at-si-je-vezme-379914>
22. Оппозиционный блок «Не так» создает Интернет-референдум относительно вступления Украины в НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/news/politics/264029-oppozitsionnyy-blok-ne-tak-sozdaet-internet-referendum-otnositelno-vstupleniya-ukrainy-v-nato.htm>
23. Кравчук мимікривав під НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.2000.ua/v-nomere/svoboda-slova/ekspertiza\\_svoboda-slova/kravchuk-mimikriroval-pod-nato\\_arhiv\\_art.htm](http://www.2000.ua/v-nomere/svoboda-slova/ekspertiza_svoboda-slova/kravchuk-mimikriroval-pod-nato_arhiv_art.htm)
24. Україна повинна приєднатися до НАТО, – Кравчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pohlyad.com/news/n/83270>
25. Соціологічне опитування: Як Ви вважаєте, вступ до якої спільноти для України є пріоритетним? (динаміка 2013–2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=1006](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1006)
26. Соціологічне опитування: Яка модель забезпечення національної безпеки є найбільш оптимальною для України? (часова динаміка, 2006–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=698](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=698)
27. Соціологічне опитування: Якби наступної неділі відбувався референдум щодо вступу України до НАТО, як би Ви проголосували?

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=1035](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1035)

28. Соціологічне опитування: Як Ви ставитеся до наведених атрибутів незалежної української держави? (динаміка, 2011–2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=779](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=779)

29. Соціологічне опитування: Як Ви ставитеся до свята – Дня Незалежності України? (динаміка, 2002-2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=321](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=321)

30. Соціологічне опитування: Наскільки важливими для України є такі проблеми територіального устрою? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=872](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=872)

31. Соціологічне опитування: Останнім часом говорять про те, що українське суспільство розділилося на дві майже ворогуючі частини за регіональною ознакою. Як Ви вважаєте, чи існує такий розкол суспільства? (регіональний розподіл) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=871](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=871)

32. Соціологічне опитування: Чи існують між західними і східними регіонами України настільки глибокі політичні, мовні, культурні та економічні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити свої власні держави або ввійти до складу інших держав? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll\\_id=736](http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=736)